

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΘΕΜΑ Α

A1.

Και όλα αυτά γιατί η ηθική αρετή σχετίζεται στην πραγματικότητα με την ευχαρίστηση και με τη δυσαρέσκεια: η ευχαρίστηση μας εξωθεί να κάνουμε ευτελή πράγματα, η δυσαρέσκεια μας κρατάει μακριά από τα όμορφα πράγματα. Γι' αυτό και είναι ανάγκη – όπως το λέει ο Πλάτωνας- να έχει πάρει κανείς ήδη από μικρός εκείνη την αγωγή που θα τον κάνει να ευχαριστιέται και να δυσσαρεστείται με αυτά που πρέπει· αυτή είναι η σωστή παιδεία.

Δεν πρέπει όμως να το πούμε έτσι, ότι η αρετή είναι «έξη»· πρέπει να πούμε και τι λογής «έξη» είναι. Ας πούμε λοιπόν πως η κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην πιο τέλεια κατάστασή του και επιπλέον το βοηθεί να εκτελέσει με το σωστό τρόπο το έργο του· π.χ. η αρετή του ματιού και το ίδιο το μάτι το κάνει τέλειο, αλλά επίσης και το έργο του, αφού η αρετή του ματιού είναι που κάνει να βλέπουμε καλά. Όμοια η αρετή του αλόγου: α) κάνει το ίδιο το άλογο τέλειο, και β) το κάνει ικανό να τρέξει, να κρατήσει τον αναβάτη και να σταθεί αντιμέτωπο με τον εχθρό. Αν λοιπόν έτσι έχει το πράγμα σε κάθε περίπτωση, τότε και του ανθρώπου η αρετή θα είναι, λέω, η «έξη» από την οποία ξεκινά και το ότι ο άνθρωπος γίνεται καλός και το ότι θα μπορέσει να εκτελέσει καλά το έργο που του ανήκει.

ΘΕΜΑ Β

B1.

Στο Α' βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης μελετά το μεγαλύτερο αγαθό που επιδιώκουν οι άνθρωποι με τις πράξεις τους, την ευδαιμονία. Η μελέτη και η ανάλυση της αρετής και ειδικότερα της ηθικής απασχολεί το φιλόσοφο, αφού θεωρεί πως αυτή αποτελεί το μέσο για τον επιδιωκόμενο στόχο της επίτευξης της ευδαιμονίας. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, αφού προηγουμένως έχει ορίσει την ηθική αρετή ως έξη, προχωρά το συλλογισμό του υποστηρίζοντας ότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση ή την δυσαρέσκεια που αισθάνεται ο άνθρωπος.

Στις προηγούμενες ενότητες, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος έχει καταστήσει σαφές ότι η αρετή είναι έξη, δημιουργείται δηλαδή με την επανάληψη μιας πράξης, ενώ η ίδια η πράξη είναι αυτή που καθορίζει την ποιότητα ως έξης. Ειδικότερα, σε αυτό το σημείο ο Αριστοτέλης προσθέτει ένα ακόμα στοιχείο επισημαίνοντας ότι οι πράξεις συνοδεύονται από ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα ανάλογα με την ποιότητα των έξεων. Απόδειξη ότι έχουν διαμορφωθεί οι «έξεις» πρέπει να θεωρείται η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας (“σημείον δέ ... έργοις”). Εδώ ο φιλόσοφος ορίζει το ασφαλέστερο κριτήριο, προκειμένου να αποφανθεί κάποιος, αν έχουν διαμορφωθεί οριστικά οι «έξεις».

Ειδικότερα, το ήθος ενός ανθρώπου έχει φτάσει στην τελική διαμόρφωση, εφόσον νιώθει ηδονή ή λύπη από τις πράξεις στις οποίες προβαίνει. Έχει δηλαδή σφυρηλατηθεί ο ηθικός χαρακτήρας, εφόσον οι πράξεις του τον γεμίζουν χαρά ή ευχαρίστηση, ενώ αντίθετα έχει

διαμορφωθεί ο κακός χαρακτήρας, εφόσον οι ενέργειες του προκαλούν λύπη ή αίσθημα δυσαρέσκειας.

Πιο συγκεκριμένα χαρακτηρίζεται ως σώφρων, αυτός που *“ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων”*. Η απόσταση από κάθε είδους τέτοιες απολαύσεις με προαίρεση του ίδιου, η απουσία του συναισθήματος της στέρησης, αλλά και η χαρά, η ικανοποίηση την οποία μπορεί να αισθάνεται αποδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο τη σύνεση του ατόμου. Από την άλλη πλευρά, αυτός ο οποίος *ἀχθόμενος* από τα προηγούμενα λυπάται χαρακτηρίζεται ως *ἀκόλαστος*. Ο άνθρωπος, δηλαδή, που δεν μπορεί να μείνει μακριά από τις σωματικές απολαύσεις και εφόσον υποχρεωθεί να το κάνει νιώθει δυσάρεστα, είναι ανήθικος χαρακτήρας, σύμφωνα με το φιλόσοφο.

Ακόμη, *“ὁ ὑπομένων τα δεινά καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενος”*, χαρακτηρίζεται ως πραγματικά ανδρείος καθώς δε μεμψιμοιρεί, δε λυπάται για τα χτυπήματα που του επιφύλαξε η μοίρα. Αντίθετα, *ὁ λυπούμενος*, αυτός δηλαδή που υποχωρεί μπροστά στις δυσάρεστες συντυχίες της ζωής, αυτό είναι δειλός και αδύναμος ως χαρακτήρας. Η συλλογιστική αυτή πορεία του Αριστοτέλη καταδεικνύει έναν έντονο ψυχολογικό χαρακτήρα. Άλλωστε θεωρείται από πολλούς ως ο θεμελιωτής της επιστήμης της ψυχολογίας. Ο φιλόσοφος καταληκτικά συμπεραίνει ότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ἡδονή και τη λύπη (*“περὶ ἡδονᾶς...ἢ ἠθικῆ ἀρετῆ”*), καθώς εξαιτίας της ἡδονῆς οι άνθρωποι προχωρούν σε ασήμαντες ή και σε ανάρμοστες πράξεις.

Στο σημείο αυτό, αν γίνει σύγκριση μεταξύ της αναφοράς της ἡδονῆς εδώ και στην αρχή του αποσπάσματος γίνεται φανερό ότι είναι απαραίτητο να γίνει διάκριση μεταξύ *τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ἡδονῶν*, αφού οι πρώτες βοηθούν τον άνθρωπο να οδηγηθεί σε καλές πράξεις, ενώ οι δεύτερες σε κακές. Έτσι, το συμπέρασμα το οποίο προκύπτει είναι ότι η αγωγή ήδη από μικρή ηλικία κατέχει σπουδαία θέση, συμφωνώντας με τον Πλάτωνα.

B2.

α) Στο έργο του «*Ἠθικά Νικομάχεια*» ο Αριστοτέλης πραγματεύεται ζητήματα αναφορικά με την ευδαιμονία, το μεγαλύτερο αγαθό που επιδιώκουν οι άνθρωποι με τις πράξεις τους. Ακόμη, επισημαίνει πως προϋποτίθεται η κατάκτηση των ηθικών αρετῶν από τον άνθρωπο έτσι ώστε να πραγματώσει τον επιδιωκόμενο στόχο.

Ειδικότερα, στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Σταγειρίτης φιλόσοφος παρατηρεί πως η αρετή αποτελεί *ἔξη* που καθιστά τον άνθρωπο ικανό να εκτελέσει το προορισμένο γι' αυτόν έργο. Με τον όρο *ἔξεις* ο Αριστοτέλης εννοεί τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του ανθρώπου· απόδειξη πως διαμορφώθηκαν οι *ἔξεις* είναι η ευχαρίστηση ή η δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις του. Άλλωστε η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια. Ο φιλόσοφος παρατηρεί ότι αν η *ἔξη* είναι αποτέλεσμα ομοίων (επανάληπτικά ιδίων) ενεργειῶν, τότε από την ποιότητα των ενεργειῶν εξαρτάται και η ποιότητα των *ἔξεων*. Οι αριστοτελικές, επομένως, *ἔξεις* μπορεί να είναι αξιόλογες, αλλά και ανάξιες λόγου.

Ανακεφαλαιωτικά, από τις προηγούμενες ενότητες προκύπτει ότι, η αρετή είναι *ἔξις* που δημιουργείται με την επανάληψη ομοίων ενεργειῶν, ενώ η ποιότητα των πράξεων καθορίζει ταυτόχρονα την ποιότητα των *ἔξεων*. Οι πράξεις του ανθρώπου συνοδεύονται από συναισθημα ευχάριστο ή δυσάρεστο ανάλογα με την ποιότητά τους. Κάθε αρχή, δηλαδή κάθε φυσική προδιάθεση ή ιδιότητα σε όποιο πράγμα κι αν ανήκει το βοηθά να φτάσει στην πιο τέλεια κατάσταση του και να εκτελέσει με τον αρτιότερο τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό.

Βασική αντίληψη του Αριστοτέλη αποτελεί ότι *«ἡ φύσις οὐδέν μάτην ποιεῖ»*. Αυτό σημαίνει ότι *ἡ φύσις* ανέθεσε σε καθετί σ' αυτόν τον κόσμο ένα έργο, έναν συγκεκριμένο προορισμό· υπάρχει, λοιπόν, *ἔργον* του οφθαλμοῦ, *ἔργον* του ἵππου, *ἔργον* του ανθρώπου, *ἔργον* του χεριού και *ἔργον* του ποδιού.

Η φυσική αυτή προδιάθεσή του όντος ονομάζεται «*ἔργον*». Επομένως, ένα φυσικό δημιούργημα έχει πραγματοποιήσει το τέλος του, έχει φτάσει δηλαδή στην τελειότητά του, όταν έχει επιτελέσει το *ἔργο* που του έχει ανατεθεί από τη φύση. Ο άνθρωπος, βέβαια, επιτελεί και το *ἔργον* του κάθε επιμέρους τεχνίτη (αθλητή, αγαλματοποιού, κιθαριστή) παράλληλα με το *ἔργον* του ανθρώπου.

β) Στο χωρίο αυτό ο Αριστοτέλης θεωρεί ως δεδομένο το γεγονός ότι όλα τα πράγματα έχουν ορισμένες φυσικές ιδιότητες. Ο φιλόσοφος προκειμένου να προσδιορίσει το χαρακτήρα της ανθρώπινης αρετής επισημαίνει ότι η αρετή είναι *ἕξις*, δηλαδή μια σταθερή ιδιότητα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου που ειδοποιός διαφορά της είναι πως βοηθά κάθε φυσικό όν να τελειοποιηθεί και να εκτελεί με τον πλέον κατάλληλο τρόπο το *ἔργον* για το οποίο η ίδια η φύση του, το έχει προορίσει. Η αρετή, λοιπόν, είναι η χαρακτηριστική ιδιότητα που προσδίδει εκ φύσεως στα διάφορα πράγματα, ἔμψυχα, ἢ ἀψυχα και εξασφαλίζει σ'αυτά την τελειότητα και την επιτυχή εκτέλεση του έργου (του φυσικού προορισμού). Ο Σταγειρίτης καταφεύγει στη χρήση παραδειγμάτων προκειμένου να τεκμηριώσει την άποψη ότι το κάθε φυσικό όν έχει ένα φυσικό προορισμό. Έτσι, αναφέρεται στο *ἔργον* του οφθαλμού, στη φυσική ιδιότητα της όρασης που και τον ίδιο τον οφθαλμό ως ὄργανο του σώματος τον καθιστά σπουδαίο, αλλά και τον βοηθά να επιτελέσει το *ἔργον* αυτό, αφού η όραση είναι μία από τις αισθήσεις των φυσικών οργανισμών.

Ο Αριστοτέλης αναλύει ακόμη τη φυσική αρετή του ίππου, καθώς οι φυσικές ιδιότητες που έχει ο ίππος καθιστούν το ίδιο «*σπουδαῖον*». Αυτά τα φυσικά προσόντα που διαθέτει τον καθιστούν «*σπουδαῖον*», αφού είναι ικανός να τρέχει και να φέρει τον αναβάτη και να αντιμετωπίσει τους εχθρούς σε ώρα πολέμου. Και η ανθρώπινη αρετή θα μπορούσε να είναι ενεργητική ψυχική διάθεση που προσάπτεται εκ φύσεως στον άνθρωπο, τον καθιστά ενάρετο και ικανό να επιτελεί το *ἔργο* που η ίδια η φύση του έχει αναθέσει.

Στο χωρίο αυτό ο Αριστοτέλης καταλήγει με την επαγωγική μέθοδο στο συμπέρασμα πως ό,τι συμβαίνει με τα άλλα φυσικά όντα δεν μπορεί παρά να συμβαίνει και με τον άνθρωπο. Ο απώτερος σκοπός της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η πραγμάτωσή της αρετής, με την οποία ο άνθρωπος θα φτάσει στην ολοκλήρωση και τελειότητά του. Άλλωστε, το *ἔργον* του ανθρώπου δεν είναι τίποτε άλλο παρά η βίωση και η πραγμάτωση της αρετής.

B3.

Από σχολικό βιβλίο: σελ.141 «Είκοσι χρόνια...να σωθεί η αλήθεια;»

B4.

- σχεδόν: ἕξεων, απεχόμενος
- αχάριστος: χαίρων, χαίρειν
- ασήμαντος: σημεῖον
- ενδεής: δεῖ
- πρόφαση: φησίν (φανερὸν)
- διαμονή: ὑπομένων
- ἄρτιος: ἀρετή
- τελεσίδικος: ἀποτελεῖ
- δημαγωγός: ἤχθαι
- καταδρομικό: δραμεῖν

ΘΕΜΑ Γ

Γ1.

«Στρατιώτες Αθηναίοι και σεις οι άλλοι σύμμαχοι. Ο αγώνας που μας προσμένει (ο μελλοντικός) είναι κοινός για όλους μας, για τη σωτηρία μας και για την πατρίδα που καθένας μας έχει, περισσότερο μάλιστα απ' ό,τι είναι για τους εχθρούς μας. Γιατί, αν τώρα με τα καράβια (μας) νικήσουμε, είναι δυνατό (να ζήσει και) να ξαναδεί καθένας μας την πατρίδα που έχει κάπου στον κόσμο. Έχετε όμως χρέος να μη χάνετε το θάρρος σας ούτε να παθαίνετε ό,τι παθαίνουν οι πιο άπειροι άνθρωποι, οι οποίοι, όταν χάσουν στις πρώτες μάχες, έχουν για πάντα το φόβο πως τους περιμένουν ξανά οι ίδιες συμφορές. Αλλά κι όσοι από σας που βρίσκεστε εδώ είστε Αθηναίοι, κι έχετε την πείρα πολλών πολέμων, κι όσοι είστε σύμμαχοι, και παίρνετε κάθε φορά μαζί μας μέρος στις εκστρατείες, θυμηθείτε τις εκπλήξεις που παρουσιάζει ο πόλεμος.

Γ2.

ἀγών → τούς αγῶνας
ναυσίν → ὧ ναῦ
ὄπερ → αἴσπερ
πρώτοις → προτέροις
σφαλέντες → σφαλεῖσι(ν)
κρατήσωμεν → κράτει
ἐπιδεῖν → ἐφορᾶν
πάσχειν → πείσεται
ἔχουσιν → σχοίην
μνήσθητε → ἐμνήσθησαν

Γ3α.

- στρατιῶται: επιθετικός, ομοιόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο ἄνδρες.
- τῶ: δοτική προσωπική (ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός) από το απρόσωπο ρήμα ἔστι.
- ἀθυμεῖν: υποκείμενο, τελικό απαρέμφατο στο απρόσωπο ρήμα χρή (αναγκαστική ετεροπροσωπία).
- τῶν ἀνθρώπων: γενική διαιρετική (ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός) από το επίθετο υπερθετικού βαθμού ἀπειρότατοι.
- ταῖς ξυμφοραῖς: δοτική αντικειμενική (ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός) από το ὁμοίαν.
- τῶν παραλόγων: αντικείμενο στο ρήμα μνήσθητε.

Γ3β.

Η μεταφορά του χωρίου στον πλάγιο λόγο μπορεί να γίνει με ειδική πρόταση και ειδικό απαρέμφοτο:

• Ειδική πρόταση:

Ὁ Νικίας εἶπεν ὅτι εἰ κρατήσαιεν (κρατήσειαν) ταῖς ναυσίν, εἴη τῷ τήν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν.

• Ειδικό απαρέμφοτο:

Ὁ Νικίας εἶπεν εἰ κρατήσαιεν (κρατήσειαν) ταῖς ναυσίν εἶναι τῷ τήν ὑπάρχουσάν που οἰκείαν πόλιν ἐπιδεῖν.

Επιμέλεια

Άγγελου Ι.

Αλμυρούλη Α.

Βασιλειάδου Μ.

Γεωργίου Μ.

Εσκιτζή Ρ.

Ευθυμιάδου Ν.

Παρασχάκη Ε.

Σεβρής Κ.

Τσαρούχα Α.

Χατζηνικολάου Ν.